

Fjärilens tunga

Fjärilens tunga skildrar en ung pojkas upptäckarlust, hans unika vänskap med en äldre lärare och hur han utvecklas genom detta. Men den berättar också om demokratis bräcklighet genom att beskriva det vardagliga livet i en liten galicisk by just innan och under utbrottet av det spanska inbördeskriget. Samtidigt berör filmen ständigt aktuella teman som hur granar kan bli fiender och hur auktoritära krafter kan utnyttja människors rädsla för att skaffa sig makt och inflytande.

Rekommenderat från åk 6

En filmhandledning av
Louise Lagerström

Filmens handling

Fjärilens tunga slår med ett collage av svartvita stillbilder an atmosfären av ett svunnet 30-tal. Fotografier som vittnar om en tillvaro av hårt arbete och om fattiga, barnrika familjer. Människor brukar sin jord eller fiskar, kvinnor tvättar i floden. Andra verkar vara på väg att emigrera med hela sitt bohag. En av bilderna föreställer interiörerna från ett litet skradderi och när kameran panorerar ut från fotot ser vi mönsterskisser och provdockor hemma hos den skraddarfamilj kring vilken *Fjärilens tunga* kretsar.

Det är våren 1936 och vi befinner oss i en liten by i spanska Galicien.

I landet råder starka politiska spänningar mellan den så kallade andra republiken, som inrättats 1931 genom demokratiska val, och den framväxande fascismen. Motsättningar som senare samma år kommer att trappas upp och resultera i utbrottet av spanska inbördeskriget.

Av detta märks till en början inte så mycket då filmen skildras ur skraddarsonen Monchos perspektiv.

För denne astmasjuka sjuåring kretsar livet kring skrällen för att för första gången gå till skolan. Hans storebror Andrés, som ofta kommer hem blåsagen, har varnat honom för demoniska lärare som slår sina elever.

Monchos fruktan kommer på skam, trots att han första dagen råkar kissa på sig av nervositet inför sina skrattande

Don Gregorio, byns lärare, inviger Moncho i naturens alla under i spanska "Fjärilens tunga".

klasskamrater, och skamsen springer därifrån. När han inte kommer hem på kvällen anordnas en skallgång och trots Monchos storslagna planer på att fara till Amerika, avslutas rymningen då Andrés hittar honom uppflugen i ett träd i skogen.

Läraren, Don Gregorio, kommer att visa sig vara både en genuint snäll och humanistisk människa, som genast ser både Monchos skörhet och begåvning (han kan redan läsa och skriva) och tar honom under sina vingars beskydd. Han hämtar tillbaka Moncho till skolan och uppmanar honom att strunta i de som retas. Han lyckas till och med få klassen att ge pojken en varmt välkomnande applåd. Från den stunden blir Moncho Don Gregorios mest trogne lärjunge och beundrare. Från att ha levt ett överbeskyddat liv, den religiösa modern kallar honom "Sparven", inbjuds nu Moncho in i kunskapens trädgård, både bokstavligt och bildligt talat.

Don Gregorio, som gärna tar tillfället i akt att hålla sina lektioner ute i naturen, berättar en dag för sina elever om fjärilen, vars tunga är som en spiralformad snabel och med vilken den samlar

nektar när den flyger från blomman till blomman. Under utflykten får Moncho en astmaattack men Don Gregorio häver den genom sänka ner honom i ett närliggande vattendrag.

Monchos föräldrar blir oerhört tack samma och fadern, som likt läraren sympatiserar med republikanerna, syr som tack upp en kostym i present åt läraren. Denne gengäldar gesten genom att ge Moncho en fjärilshov och ett exemplar av R L Stevensons "Skattkamarön".

De i byn som stöder monarkin och högerkrafterna ser med skepsis på Don Gregorios okonventionella studiemetoder. Prästerna oroas över att lärarens uttalade ateism påverkar eleverna negativt och gör deras uppfostran "okristlig".

Moncho fortsätter dock sin sorglösa tillvaro. Gör pojkstreck med skolkamraten Roque och uppvaktar en jämnårig flicka. Han har också fått följa med sin bror, som spelar saxofon i "Blå orkestern" och blir något av bandets maskot när de åker på turné. I en bihistoria skildras Andrés förälskelse i en stum kinesisk flicka som tvingats gifta sig med borgmästaren i en by som orkes-

tern besöker.

En mörk familjehemlighet avslöjas en kväll när Dona Carmina dyker upp. Enligt illasinnade rykten är hon byhora och Moncho får veta att hon är dotter till hans far i ett tidigare förhållande. Modern har just dött och nu behöver hon pengar till begravningen. Hans far ger henne vad hon begär och bevisar den skamfyllda begravningen medan Moncho i smyg ser på bakom en gravsten.

När sommarlovet börjar går Don Gregorio i pension. Han avtackas av borgmästaren för sina insatser och håller själv ett känsloladdat tal där han betonar vikten av att republiken, för kommande generationers frihets skull, vidmakthålls. Han lovar också Moncho att de nu skall kunna ägna ännu mer tid till insektsamlande och långa dagar i vildmarken.

Men det annalkande inbördeskriget kommer snart att skilja dem åt. Vi hör från en radioapparat inne på byns bar hur högerpolitiker vill stöta den alltmer bräckliga demokratin. De kallar sig till och med fascister. Inne i lokalen är meningarna skilda över allvaret i budskapen från Madrid men för Don Gregorio, som satt allt sitt hopp till den sittande folkvalda regeringen, blir det ett hårt slag.

Ett par månader senare är krigsutbrottet ett faktum. Andrés kommer springande för att hämta hem den fotbollsspelande Moncho. Föräldrarna är i full färd med att dölja allt som kan vittna om deras sympatier med republikanerna. Tidningar, affischer och medlemskort i regeringspartiet bränns. Moncho uppmanas att hålla tyst om faderns politiska sympatier och att förneka att läraren fick en kostym i gåva.

I byn försöker borgmästaren samla ihop en handfull män att försvara republiken men Monchos mor ser till att fadern inte ansluter sig. Från sitt sovrumsfönster ser Moncho hur fascistisympatisörer i blå skjortor, i skydd av mörkret, arresterar anhängare till republiken och för bort dem.

Nästa dag samlas hela byn på torget för att beskåda vilka som arresterats innan de förs bort till ett ovissat öde.

När dörrarna till häktet öppnas kommer bland andra Roques far, en musiker från "Blåa orkestern" och Don Gregorio ut. De leds genom den samlade folkhopen medan glåpord som förrädare, jävla kommunister, ateister!!, haglar över dem. Även Monchos familj låter sig ryckas med av stämningen. Pådrivna av modern ansluter de sig till mobben. Den för-

virrade Moncho som ser sin lärare behandlas som en kriminell, förmås skrika med. I filmens sista scen springer Moncho efter den åkande lastbilen. Han kastar potatis mot Don Gregorio och ropar förvirrade okvädningsord; kommunist, ateist, spiralsnabel. Deras blickar möts och Monchos ansikte fryses i en slutbild.

Inbördeskrigets utbrott

För att förstå den dramatiska händelseutvecklingen i Monchos by är det bra att också känna till något om bakgrunden och de händelser kring utbrottet av det spanska inbördeskriget som *Fjärilens tunga* refererar till.

Den 14 april 1931 abdikerar Kung Alfonso XIII och "den andra republiken" proklameras. I valen segrar den s.k. Folkfronten, en koalition av vänster/mittenliberala och socialistiska partier. Detta innebär dramatiska förändringar för stora delar av den spanska befolkningen. Kyrkans, och storgodsägarnas makt minskar. En rad sociala reformer genomförs, kvinnlig rösträtt införs och Spanien inleder en tämligen radikal moderniseringsprocess. Det är också femårsdagen av den andra republiken som firas när folkfrontsanhängarna har utflykt i skogen.

Spanien blir under 30-talets första år alltmer polariserat i två politiska block Folkfronten å ena sidan och CEDA (Confédération Espanola de Derechas Autónomico), en liknande koalition av högerpartier å den andra. Folkfronten lyckas inte enas 1934 och förlorar makten till CEDA men återtar den tidigt 1936. CEDA leds av Gil Robles, som det refereras till i filmen under den radioutsändning som hörs. Det talas om faran för anarki och om demokratin begravning. CEDAs "chefsideoolog", Calvo Sotelo, menar att den nuvarande konstitutionen inte kan överleva och att många kallar en sådan ny stat fascistisk. "Är detta en fascistisk stat så är jag, som är en del av den, fascist". Sotelo mördas strax innan krigsutbrottet.

Det kan diskuteras om den regim som senare general Franco införde var fascistisk på samma sätt som Hitlers och Mussolinis. Men självklart hade den starka fascistiska drag. Auktoritär, djupt konservativ, nationalistisk, antidemokratisk (man avskaffade den politiska vänstern och förbjöd fackföreningar) etc. Banden med axelmakterna var starka och man brukar ibland beskriva det spanska inbördeskriget som deras generalrepetition inför det andra världskriget.

I *Fjärilens tunga* säger Andrés att

det är krig i Afrika. Vad som åsyftas är Franco och de andra generalernas militärkupp som inleddes från Kanarieöarna och Spanska Marocko. Galicien, där Monchos by ligger, var också ett fäste för många CEDA-anshängare vilket till viss del förklarar de mängder av kuppanhängare som materialiseras till synes ur tomma intet och tillsammans med soldater och Guardia Civil snabbt tar över makten i byn. I större städer, framförallt Barcelona och Madrid, slås kuppen däremot snabbt ner och i stället vidtar det tre år långa inbördeskrig som kom att kosta nära en miljon människoliv.

1939 var alla republikanska styrkor besegrade och Franco införde en sträng diktatur som bestod fram till hans död 1975.

Källor:

Browne, Harry; Spain's Civil War; ISBN: 0-582-289882

Preston, Paul; The Coming of the Spanish Civil War; ISBN: 0-415-06354-X

Karvonen, Lauri; Fascismen i Europa; ISBN: 91-44-31611-9

För ytterligare läsning om Det spanske inbördeskriget rekommenderas till exempel "Klockan klämtar för dig" av Ernest Hemingway och "Farväl till Katalonien" av George Orwell.

Att forma en människa

För Moncho, som hittills levtt ett relativt isolerat liv med sin far skraddaren, sin djupt religiösa mor och sin storebror, tillför skolgången och mötet med Don Gregorio en ny och viktig dimension i livet. Han är som ett oskrivet blad eller, som hans överbeskyddande mor uttrycker det, en sparv som första gången är ute ur boet. Hans kunskaps-törst är enorm och om han tidigare tagit starkt intryck av brodern, föräldrarna och äldre pojkar så blir det nu Don Gregorio som får Monchos totala uppmärksamhet.

Don Gregorios respektfulla mottagande i skolan stärker Monchos självförtroende och snart har de två utvecklats en genuin vänskap där Moncho frågar och läraren berättar. En ny värld öppnas för pojken där humanism, naturen och litteraturen är de fundament på vilka läraren byggt hela sin pedagogik.

Moncho lär sig om insekter, djur och blommor men även om mänskliga spelregler som enligt Don Gregorio oftast har sin motsvarighet i naturen.

På många sätt går dock hans teorier stick i stäv med kyrkan, monarkisterna eller de i byn som har andra mer

konservativa politiska preferenser.

Don Gregorios uttalade ateism retar också Monchos mor. Och när Moncho undrar över livet efter döden får han olika svar från alla de vuxna. Fadern menar att döden är en sista rättegång dit de rika kommer med sina advokater medan de fattiga får försvara sig själva. Modern målar upp bilder av djävulen och helvetet medan Don Gregorio anser att det är vi själva, genom vårt hat och vår grymhet som skapar helvetet här på jorden.

Don Gregorio drar ofta paralleller till det spännande skådespel som naturen utgör när han vill beskriva något. Han vet sådant som att myrorna har stora hjordar med husdjur som förser dem med mjölk och socker. Att spindlarna uppfann U-båten för miljontals år sedan och att fjärilen har en tunga.

★ Filmens poetiska titel rymmer naturligtvis en del symbolik. Kan fjärilen som flyger från blomma till blomma och samlar nektar ses som Moncho som insuper kunskap varhelst han kan? Och vad tänker ni er att fjärilshoven som Moncho får i present har för betydelse?

”Frihet stimulerar starka mäns sinnen” säger Don Gregorio menande till en präst i filmen, och syftar både till individens politiska och religiösa frihet. Han anser att kyrkans roll i skolan är överdriven och att eleverna klarar sig bra utan det bibliska latinet. Men för att visa sin intellektuella styrka för han ändå debatten på klingande latin.

I Don Gregorios bokhylla finner man bland annat politiskt laddade titlar som anarkisten Kropotkins ”Erövringen av brödet” och för honom har boken och läsandet ett starkt symboliskt värde. Att Moncho redan från början kan läsa ser Don Gregorio som en bra start till ett självständigt tänkande och nyckeln till kunskap.

Familjen, kyrkan och skolan. Alla slåss de om att påverka det uppväxande släktet. Ofta välvilligt ur deras egen synvinkel men kanske inte alltid i medvetande om hur splittrad världen till slut kan te sig för barnen. I filmens sista scen där allting ställs på sin spets springer Moncho efter den bil som för bort ”förrädarna” från byn. Don Gregorio blick möter Monchos och i en sista frusen bild ser vi Monchos förvirrade ansiktsuttryck.

Moncho är till en början ganska liten och nervös, men självkänslan växer i kontakten med Don Gregorio och genom de konflikter som genomsvärar den lilla spanska byn.

★ Bilden etsar sig fast och tusen tankar verkar fara igenom deras huvuden, liksom genom våra. Vad känner Don Gregorio? Var all hans uppmuntran och den möda han lagt ner på att ge pojken humanistiska värderingar förgäves? Vad tänker Moncho? Känner han tvekan, förvirring eller kanske ett nytt oförklarligt hat mot det avvikande?

★ ”I böckerna kan våra drömmar gömma sig så de inte fryser ihjäl” /.../” Böcker är som ett hem”. Fundera över vad Don Gregorio menar med detta och vad kan han ha haft för tanke med att ge Moncho en så fantasirik bok som ”Skattkammaren”?

★ Moncho blir i sin iver att lära sig också en lätt måltavla för andras inflytande. Hans vilja är långt större än hans förmåga att sälla vilka åsikter man skall stå fast vid och vilka man skall förkasta. Runt omkring honom florerar värderingar som han inte har en chans att förhålla sig till. På vilket sätt hamnar han i kläm mellan vuxnas olika åsikter, politiska och andra och hur färgas hans världsbild av det han hör?

Den sista bilden på Moncho etsar sig fast som en smärtsam påminnelse om hur skört arbetet med att forma en människa är. I hans ansikte ser vi

summan av alla de vuxnas ansträngningar men också deras misslyckanden. Barn gör inte som vuxna säger utan som de gör, sägs det. På vilket sätt blir detta tydligt i *Fjärilens tunga*? Kan något ansvar överhuvudtaget läggas på Moncho själv? Vilket ansvar har de vuxna och hur tycker ni att man skall uppfostra ett barn till att bli en självständigt tänkande individ?

Maktspråk

Makt och inflytande kan tillskansas på olika sätt, vilket framgår i *Fjärilens tunga*. Som en kontrast till Don Gregorios humanistiska och pacifistiska livsinställning ställs de nya konservativa strömningarna med framför allt kyrkan och polisen som dess starkaste representanter.

Och medan läraren förkastar aga och hellre möter klassens olydnad genom att tyst vänta ut stökigheterna, väljer andra hårdare tag. Vi ser en pappa som försöker muta sig till högre betyg för sin son. Om det inte lyckas kommer han inte tveka att ge pojken stryk. Kyrkan försöker behålla greppet om befolkningen med sin snäva världsbild och latinförhör. Polisen, som stödjer fascismen, blir med sin blotta närvaro en påminnelse om att människor senare kommer att arresteras och fängslas.

Fjärilens tunga skildrar det lilla livet, och människornas små pro-

blemlösningar, men speglar också de strömningar som ledde fram till det spanska inbördeskriget. De auktoriteter i byn som utövar inflytande genom våld eller maktspråk får också så småningom detta manifesterat i det fascistiska maktövertagandet.

Om den äldre Don Gregorio symboliserar humanism och tron på individen så står fascismen, vars ideologi stödjer sig på principen om en stark stat, en stark ledare och likriktning på samtliga samhällsområden som hans absoluta antites.

★ Fundera över på vilka olika sätt olika personer i filmen försöker erhålla makt och inflytande. Vad vill filmen säga oss om olika metoder att uppnå det målet? Vilka fungerar bäst? Den makt man vinner genom respekt eller den man erhåller genom hot och våld?

Personerna i filmen kan tyckas tämligen schablonmässigt tecknade och vi som publik kan inte sväva i tvivelsmål om vilken sida som skall uppfattas som "god" respektive "ond". Läraren har inga som helst negativa sidor medan till exempel en präst och en godsägare framställs i enbart negativ dager med egenskaper som brutalitet och trångsynthet.

★ Diskutera hur trovärdiga ni tycker karaktärerna är. Är det kanske en eftergift åt "Monchos" perspektiv, där ett barn förenklar tillvaron och delar upp världen i svart och vitt?

Vänner blir fiender

Att *Fjärilens tunga* utspelar sig under en tid av stora politiska förändringar märks till en början knappast i filmen. Visserligen befinner vi oss i en relativt lugn tid mellan den auktoritära monarkin och den kommande auktoritära fascismen.

Men den oskuldsfulla och närmast pastoralt skimrande atmosfären förstärks av att historien skildras ur Monchos perspektiv. För honom äger den stora dramatiken rum i klassrummet, tillsammans med Don Gregorio på exkursioner och bland människorna i hans egen by.

I bakgrunden av denna sorglösa tillvaro av lek och lärdom anar vi dock att hela hans liv kommer att förändras. Forna vänner kommer snart att vara fiender. Vi påminns om läget i landet då några damer pratar med Monchos mor om att republikanerna bränner kyrkor i Barcelona.

Hon, som vid den tidpunkten är republikan, tar dem i försvar och säger att tack vare dem har kvinnorna trots allt fått rösträtt.

Vi ser också hur man firar femårsdagen av republikens utropande vid en utomhusfest. En stor del av byns befolkning verkar trots allt sympatisera med republiken medan de kritiska rösterna hörs från främst kyrkans män. I skogsbyn väntar hotet i form av Guardia Civil och godsägarna.

★ Filmens centrala tema skildrar de tragedier som uppstår då ett land, och dess folk, splittras. Vad händer med de människor som plötsligt ser sin granne som en fiende och sin vän som en potentiell tjallare?

I *Fjärilens tunga* ser vi vad misstänksamhet och rädsla gör med Monchos familj. Från att ha stött republiken vänder de, åtminstone utåt sett, sina sympatier över en natt. Modern tvingar fadern att bränna alla politiska skrifter och medlemskortet i partiet. Hon blir också den som hetsar resten av familjen att skrika gläpord åt de arresterade sympatisörerna för folkfronten, bland dem Don Gregorio.

★ Hur uppfattar ni hennes reaktion? Kan man finna någon som helst förståelse för hennes handlande? Att stå för sin åsikt kan vara svårt då man själv riskerar att kanske fängslas eller bestraffas. Hur finner man styrka att stå för det man tror på.

Dessa fenomen har fortfarande en brännande aktualitet. Det behöver inte handla om skilda politiska åskådningar eller diktatorer som tar över makten. I samhällen som vi tycker liknar vårt eget kan människor som tidigare varit grannar, på grund av skilda ideologier, olika religioner, etnisk tillhörighet plötsligt inte längre leva sida vid sida.

Kriget i forna Jugoslavien, stamkrigen mellan hutsier och tutsier i Rwanda, inbördeskriget i Nordirland, Israel-Palestina konflikten. Alla är de exempel på nationer eller regioner där gamla konflikter och meningsmotsättningar aldrig riktigt läkt och med jämna mellanrum blosat upp i allt ifrån oroligheter till fullskaliga inbördeskrig. Gemensamt är också att man under kortare eller längre perioder levt som grannar för att sedan på kort tid förvandlas till bittra fiender.

Den regim som tog makten efter

det spanska inbördeskrigets styrde Spanien in i 1970-talet Fortfarande hyllar många Franco, och hans grav utanför Madrid pryds av ett monumentalt kors av järn som syns på långt avstånd. Det är lätt att föreställa sig att de sår som uppstod under inbördeskriget fortfarande är långt ifrån läkta.

★ Fundera över vad som krävs för att en nation skall kunna lämna ett blodigt inbördeskrig bakom sig och skapa en varaktig fred? Måste man göra upp med det förflutna eller är det bättre att försöka glömma och gå vidare? Diskutera vilken funktion en film som *Fjärilens tunga* kan ha för spanjorer för att bearbeta deras egna eller kanske mor- eller farföräldrars upplevelser och erfarenheter från det spanska inbördeskriget.

PRODUKTIONSUPPGIFTER

Spanien 1998

Originaltitel: La lengua de las mariposas

Manus: Rafael Ascona, José Luis Cuerda, Manuel Rivas

Regi: José Luis Cuerda

Foto: Javier G. Salmones

Klippning: Ignacio Cayetano Rodríguez, Nacho Ruiz Capillas

Musik: Alejandro Amenábar

Scenografi: Baltasar Gallart

I ROLLERNA

Don Gregorio – Fernando Fernán Gómez

Moncho – Manuel Lozano

Modern – Uxía Blanco

Fadern – Gonzalo Uriarte

Andrés – Alexis de los Santos

Roque – Tamar Novas

TEKNISKA UPPGIFTER

Speltid: 96 minuter

Format: Cinemascope

Ljudsystem: Dolby

Censur: från 7 år

Svensk premiär: asdfas

DISTRIBUTION

Sonet Film, Box 20105, 161 02

Bromma tel 08-555 24 800, fax

08-28 58 34

